

SVENSKT MUSIKHISTORISKT ARKIV

BULLETIN 29

Silhuetter ur det gustavianska musiklivet

STOCKHOLM 1995

INNEHÅLL:

Silhuetter ur det gustavianska musiklivet

Av Leif Jonsson

SVENSKT MUSIKHISTORISKT ARKIV (SMA)

Postadress: Box 16326
 103 26 STOCKHOLM

Besöksadress: Nybrokajen 13, Stockholm

Expeditionstid: Vardagar 9-12, 13-15

Telefoner:	Expedition	666 45 60
	Arkivchef	666 45 62
	Arkivavdelning	666 45 67
	Bibliografiskt avdelning	666 45 63
	Bildavdelning	666 45 66
Telefax:		666 45 65

SMA Bulletin nr 29, Juni 1995. Red. Peter Söderbäck

Silhuetter ur det gustavianska musiklivet

en preliminär inventering av Leif Jonsson

Ett antal silhuetter av sångare, musiker och dansare i 1780-talets Stockholm påträffades vid SMA:s inventering av Stockholms stadsarkiv i J. H. A. Flodmarks okatalogiserade arkiv (se SMA:s Bulletin 28). Dessa påminner om andra silhuetter från samma tidsperiod och musikmiljö som finns återgivna i ett par klassiska handböcker om den gustavianska epoken: Flodmark, *Stenborgska skådebanorna* (1893) och Personne, *Svenska teatern* (1–2, 1913–14). Detta väckte min nyfikenhet och ledde till en inventering av andra silhuettbestånd.

Huvudparten av de silhuetter som jag därvid fann i olika bibliotek och arkiv tycktes vara tillkomna inom en relativt kort tidsrymd – främst 1780-talet.¹ En ansenlig del av dessa visade sig också återge sångare, musiker och dansare knutna till Kungl. teatern och Stenborgs teater. Ett typiskt drag i sammanhanget är att kopior av en och samma silhuett ofta förekommer i skilda samlingar. Dessa är aldrig helt identiska men man kan ändå sluta sig till att de – i olika led – är kopierade från en enda ursprunglig silhuett. Flest bevarade sådana finns det enligt mina noteringar så långt av en speciell Bellmansilhuett (sju stycken) och en efter dansösen Giovanna Bassi (sex stycken).

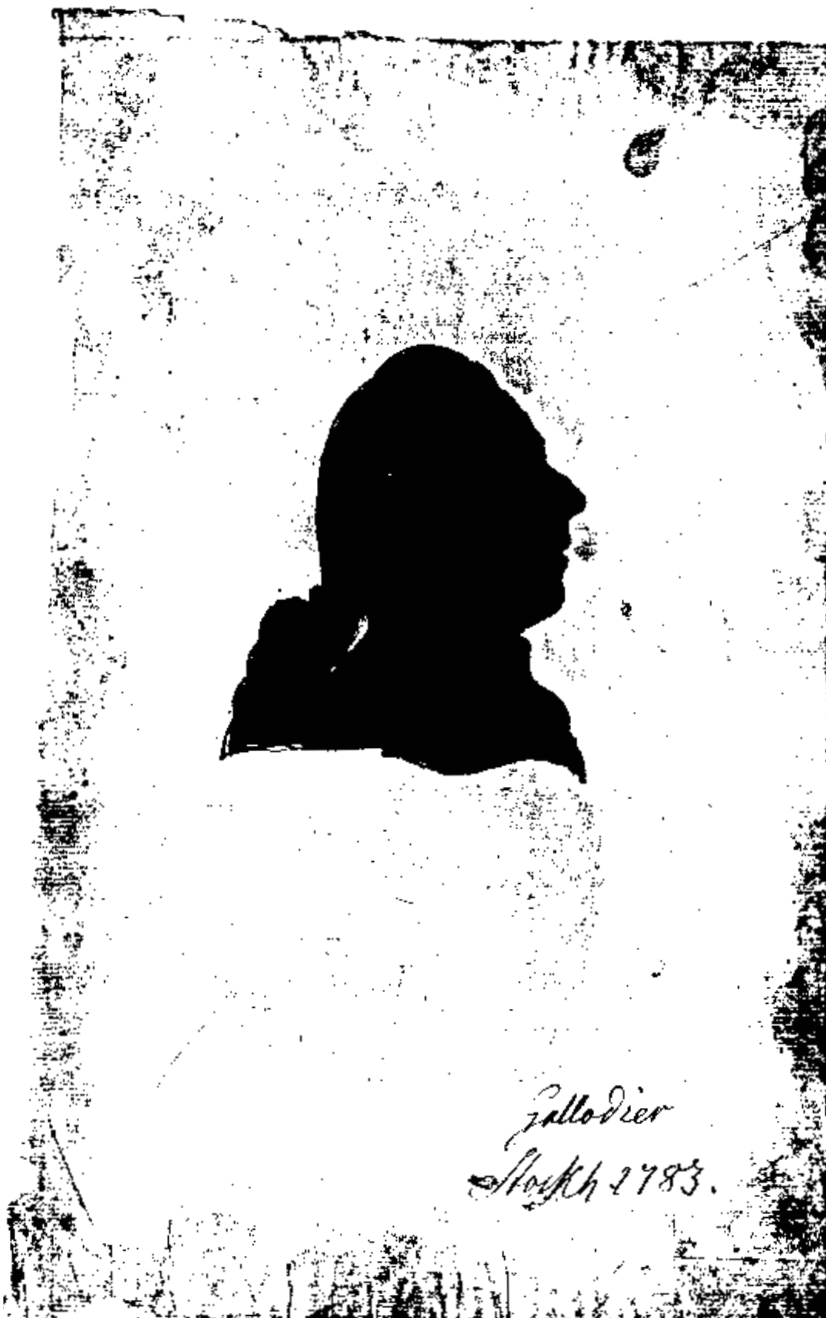
Dessa silhuetter, som i många fall erbjuder de enda avbildningarna av personerna i fråga, torde vara värd en hel avhandling. Området har dock aldrig studerats systematiskt, inte ens ur konsthistorisk synvinkel (se s. 34). Föreliggande studie skall endast ses som en första inringning av ämnet. Förutom att försöka kartlägga det bevarade beståndet i centrala bibliotek och arkiv tillåter jag mig att spekulera en del kring eventuella upphovsmän. Därvid är det av stor betydelse att försöka klarlägga silhuettens ursprungliga proveniens och innehåll. Troligen är bestånden i de undersökta *centrala* arkiven endast toppen på ett isberg. Runt om i landet torde det ligga spridda förekomster av gustavianska silhuetter, både på herrgårdar och i regionala arkiv.² Förhoppningsvis leder denna kartläggning till en rad kompletterande upplysningar från skilda håll. I mån av tid och möjlighet kan jag därför komma att göra en uppföljande artikel.

De silhuettbestånd som jag sett närmare på (förutom de i Flodmarks arkiv, nedan kallat Flodmark/SSA) finns i Kungliga Biblioteket (KB), Nordiska museet (NordMus), Musikmuseet, Nationalmuseum (NM), Svenska Akademien och Uppsala Universitetsbibliotek (UUB). Jag har preliminärt också analyserat innehållet i en stor svensk bildsamling som finns i Helsingfors.

I KB:s omfattande silhuett-samling från 1700-talets senare hälft har jag funnit ett femtiotal bilder av speciellt intresse genom deras klara samband med exemplaren i Flodmark/SSA både vad gäller stil, storlek och pappers-sort. Bland annat har jag kunnat identifiera en av KB:s silhuetter genom att jämföra den med ofullbordade, namngivna exemplar (Clewberg-Edelcrantz) i Flodmark/SSA.

Till synes har KB:s silhuetter ingått i fr.a. två exklusiva systemserier med till stor del samma persongalleri, en numrerad (som jag kallar serie A) och en med ett påtryckt ornament (serie B). Dessutom vill jag preliminärt urskilja delar av ytterligare en systemserie som har vare sig numrering eller ornament (serie C). Alla dessa serier har tidigt blivit splittrade och har kommit till KB på olika sätt, omkring halvparten genom förvärv 1913 av den s.k. Sondénska samlingen. Serierna (KB, serie B)

finns även representerade på annat håll. I NordMus finns bl.a. en synnerligen enhetlig samling silhuetter (här betecknad serie D) som delvis påminner om serie C, medan det i Helsingfors finns silhuetter ur åtminstone serierna A och B (t.ex. är en Bellmansilhuett där med nummer 34 en del av serie A (se ill. s. 5).

Ill.: Silhuett av balettmästaren Louis Gallodier i två olika versioner, ovan ursprungliga(?) versionen med påskrift daterad 1783 (Flodmark/SSA), t.h. i en finare version infattad i kopparstickram (KB, serie B)

Det gustavianska silhuettbeståndet i s.k. Wadströmska samlingen i Finlands nationalmuseum, Helsingfors, kommer till största delen från den stora Lüdeckeska silhuett-samlingen, efter Christoph Wilhelm Lüdecke (1737–1805), från 1773 pastor vid Tyska kyrkan i Stockholm och innehavare av sin samtids största silhuett-samling (Sjögren 1921).

Samlingen såldes 1840 (efter sonens död) på en auktion, vars katalogen upptog 522 silhuetter »hvaribland en mängd af ryktbara personer» (Carlander 1897). Allt kom i vinhandlaren Schlegel ägo och senare i Christian Eichhorns, innan pastor Bernhard Wadström (1831–1918) ropade in den på auktion 1891. Men redan 1894 förvärvades samlingen till Finland (se vidare s. 23). Wadström ägde dock uppenbarligen inte hela Lüdeckes samling, eftersom delar av den kom att hamna på KB via Sondénska porträttsamlingen.

En preliminär granskning av en tryckt katalog från 1901 över Helsingforssamlingen visar att där finns åtminstone över 50 silhuetter av stort intresse för denna undersökning, vilket bekräftas av de

stickprov som hittills kunnat göras. Persongalleriet är i hög grad den samma som i de här nämnda svenska samlingarna..

Det kan preliminärt antas att hela serie A, den troligen största serien, motsvarar Lüdeckes ursprungliga samling, och att systerserierna B och C är ett slags avknoppningar härur.

De 19 silhuetterna i Musikmuseet är till skillnad från alla andra samlingars genomgående klippta. Samtliga utom tre finns representerade även i andra samlingar.

Ill.: Olika versioner av samma Bellmansilhuett; ovan, målad silhuett i kopparstickram (serie B, KB); ovan till höger, målad numrerad silhuett (serie A, Helsingfors); nederst till höger, målad och signerad silhuett – baksidans skrift (här något förstorad, i original endast 30 mm) lyder »Hof Secreteraren C. M. Bellmans skugg portrait giordt af Haëffner.» (Svenska Akademien.)

34)

Carl Michael Bellman
Kommitte för fattare

Höf. Sekreteraren
C. M. Bellman
Ligg på back
värd af Höfne
69
S. H. M.: 718

Till frågan om silhuettörerna

Ett vanligt förfarande bland *professionella* silhuettörer under 1700-talets slut var maskinellt framställda klipp. Den person som skulle avbildas sattes bakom en belyst skärm varifrån silhuetten överfördes till ett halvtransparent papper (s.k. velinpapper) via en s.k. transportör. Med denna kunde silhuettbilden både förminsкас och förstoras. När silhuetten sedan klipptes ut åstadkoms *två* original, den urklippta bilden (ett positiv) samt det återstående negativet.

Detta gällde således yrkessilhuettörer, som hade tillgång till därför avsedd apparatur. Sådana belysta direktsilhuetter kom också endast ifråga vid större silhuetter. Mindre silhuetter är antingen förminskningar av större med hjälp av en pantograf, eller, ifall flera snarlika silhuetter förekommer, schablonerade efter en utklippt silhuett eller kopierade på fri hand och målade med tusch eller bläck. Bland amatörer var det senare uppenbarligen det mest vanliga förfarandet, åtminstone om man ser till de silhuetter som jag kunnat studera.

Att bilderna utfördes i flera exemplar tyder på en viss massproduktion, möjligen för att spridas som idolporträtt – vilket åtminstone en bild av sångerskan Stading på UUB klart visar genom en påtryckt text (se ill. s. 7). Framför allt tycks dock silhuetterna ha varit direkt avsedda för samlare som skapade omfattande persongallerier. I denna produktion har troligen flera personer varit inblandade för att tillverka kopior, många gånger som ett sällskapsnöje. De ursprungliga, originalsilhuetterna härstammade dock från ett fåtal upphovsmän.

Det skall genast påpekas att en del silhuetter i samlingarna torde ha tillkommit på annat sätt eftersom de utförts många år efter den porträtterades död. En del silhuetter är vidare endast ifyllda porträttmedaljonger (t.ex. en av Bellmansilhuetterna på KB), och åter andra är oäkta kopior gjorda betydligt senare.

I största allmänhet kan konstateras att en rad utländska, professionella silhuettörer figurerade i Sverige och Stockholm – mest känd är Paul Heckens, som enligt Svensk uppslagsbok var tysk och arbetade med målade silhuetter. Gemensamt för de professionella utövarna var de vanligen innefattade sina silhuetter i överdådiga medaljonger och ramar.³ Som exempel kan nämnas fransmannen F. P. Sideau, som utförde silhuetter i S:t Petersburg 1782–83 och senare även i Stockholm. Silhuettören utförde, eller lät utföra, koppartryckta ramar av olika utseende, ofta signerade av respektive silhuettör (Sjögren s. 33 f.). Ett sådant exempel är nog det jag kallar serie B, den med kopparsticksram, som i ett fall är signerad »E Martin», d.v.s. den kände konstnären Elias Martin (Wikmanson, NM). Signaturen avser emellertid endast ramen – tillkomsten av silhuetterna är en annan historia.

Upphovsmännen till de här behandlade silhuetterna skall inte främst sökas bland konstnärerna utan bland musikerna själva, där tre namn speciellt träder fram: hovkapellmästarna Hæffner och Kraus samt operasångaren Karsten.

MAMSELL STADING.

Premier Actris vid K. Theatern

Ill.: Sångerskan Franciska Stading, målad silhuett (UUB)

Flera kopior finns av en viss Bellmansilhuett: den finns dels i Helsingfors (del av serie A), dels på KB (del av serie B; se ill. s. 4–5). En kopia finns dessutom på UUB, där silhuetten har inkorporerats i ornament med en dikt (signerad 1798). Det finns också ett målat exemplar i betydligt mindre format (30 mm, ungefär som ett frimärke, jämfört med vanliga ca 70 mm) som skall ha tillhörde Bellmans vän och husläkare professor Anders Blad och som genom testamente kom till Vitterhetsakademien 1836. I början på 1900-talet deponerades den på Svenska Akademien och ligger nu i Bellmans kabinettskåp.⁴ Baksidan av detta lilla Bellmanporträtt har inventarienumret 718 samt inskriptionen »Hof Secreteraren C. M. Bellmans skugg portrait giordt af Haëffner.» (Se ill. s. 5)

Det rör sig om Johan Christian Friedrich Hæffner (1759–1833), som kom till Stockholm 1781 för att bli organist i Tyska kyrkan. Han blev tämligen omgående också kapellmästare vid Stenborgska teatern, därefter sångmästare vid Kungl. teatern, så småningom även hovkapellmästare. Från 1808 var han director musices i Uppsala, senare även domkyrkoorganist.

Inskriptionen är Hæffners egen; Sjögren 1921 tolkar den visserligen som en darrig handstil av en »gammal hand», men har inte observerat att det rör sig om en skrift på en yta inte större än ett frimärke. Stavningen av namnet skiljer sig något från det man är van vid. Efter några år i Sverige skrev han alltid »Hæffner», i stället för »Häffner», som var skrivformen i Tyskland. Silhuetterns blandform »Haëffner» (alt. »Häëffner») skulle kunna tyda på att silhuetten tillkom ganska snart efter flyttningen till Stockholm 1781. (Samma datering gör Stålhane 1947, men på grundval av Bellmans ungdomliga utseende.)

Det är inte helt överraskande att möta Hæffners namn i detta sammanhang. Att han skulle ha varit silhuetör tillhör släkttraditionen. Major O. Kuylenstierna omtalade morfarsfadern som »silhuettklippare» (Sjögren s. 26). Hæffner är också medtagen i Svenskt konstnärslexikon, dock troligen enbart mot bakgrund av den här aktuella Bellmansilhuetten.

En nyligen påträffad handskrift »Saga om Erasmus Hæffner» i MAB:s samlingar (biografica, Hæffner) är i rimmad form en satir över Hæffners liv. Där påstås att han började med silhuetter redan i Tyskland och med andra ord hade med sig färdigheten till Stockholm 1781:

[...] Sju vintrar och han redan går:
Tolf och han redan Tyska stafvar.
Men snart en högre anda rör
hans väsend' – snart han sänks i ljufva drömmars villa
med litet bleck och mod, han blir silhouetteur
och lyckas väl at härma illa.
Hans första arbete, var en profil af Gluck
han ser sitt verk – och ropar med en suck
hvarför har jag ej componerat!
Jag som ditt anlet copierat

vill Copiera din musique! [...]

Här hävdas således att Hæffner gjort en Gluck-silhuett. Även om han säkerligen gjort en sådan skall det här tolkas som en metafor: att Hæffner skulle komma efterskapa Glucks musik på ett motsvarande sätt.

Det finns ytterligare en samling anonyma silhuetter i NordMus som tycks härstamma från Hæffner. Dessa silhuetter (Porträttsamlingen, vol 46, okända), som för övrigt saknar samband med silhuetterna i denna undersökning, är alla klippta ur papper av helt annat slag än vad som är aktuellt för de gustavianska bilderna och troligen från 1800-talets början (en del med vattenstämpel GUNNINGH & C). Det som pekar på Hæffner som

upphovsman är att de donerades 1936 till KB av en ättling. KB överlät i sin tur silhuetterna till NordMus, vilket ett följebrev visar:

»Stockholm 10 dec. 1936

Broder.

Bilagda silhuetter [15 st. enligt tillägg av senare hand, nu i själva verket 11] ha tillhört en samling porträtt m.m. som KB erhållit och som med givarens tillstånd utspritts på olika institutioner, där de bäst skulle kunna passa. Jag vore dig därför tacksam, om du skulle vilja skicka ett erkännande till den ursprungliga givaren, ingenjör Carl Ramström, Brunkebergsgatan 10, Stockholm.

Med hjärtlig hälsning

Tillgivne

[oläslig underskrift]»

På samma papper har handläggaren på NordMus antecknat att ingenjör Ramström blivit tackad per telefon, samt att dennes »farmor var dotter till koral-Hæffner».

Av brevet framgår således att KB aktivt bidragit till att skingra en enhetlig samling. Varför skulle just dessa bilder passa bättre på NordMus? Och vart har övriga bilder i Ramströms donation tagit vägen? Tack vare följebrevet kan vi dock ganska säkert knyta dessa silhuetter till Hæffner. De kan mycket väl återge medlemmar av hans egen stora familj i Uppsala under 1810-talet, eller alternativt andra personer i Uppsalalivet (en bild föreställer möjligen E. G. Geijer).

I vilken utsträckning Hæffner har varit inblandad i silhuetterna i denna undersökning är ännu för tidigt att uttala sig om – om det över huvud taget går att närmare säkerställa. Silhuetterna i serie A–C har dock indirekta förbindelser till Hæffner, genom att de uppenbarligen härstammar från den lüdeckeska samlingen: pastor Lüdecke i Tyska kyrkan var den som kallade Hæffner som organist i kyrkan 1781. Vidare sammanfaller åren 1782–84, de år som i vissa fall anges på silhuetterna, med Hæffners tid som kapellmästare vid Stenborgs teater, samtidigt som han då också var sångmästare vid Kungl. teatern. Dessutom påminner anteckningarna på flera av silhuetterna i Flodmark/SSA om Hæffners piktur. Det kan tilläggas att Hæffners piktur under 1780-talet är ganska olik den drivna handstil som är känd från hans senare period under 1800-talet.

En annan tysk tonsättare och musiker verksam i Sverige, som åtminstone i sitt hemland var flitigt verksam som silhuettör, är hovkapellmästaren Joseph Martin Kraus. Han vistades i Stockholm från december 1778 till sin död december 1792 med undantag för en längre utlandsresa från oktober 1782 till december 1786. Den viktigaste notisen om dennes silhuetter finns i ett brev som F. S. Silverstolpe skriver 15 april 1801 till Kraus' syster Marianne i Erbach:

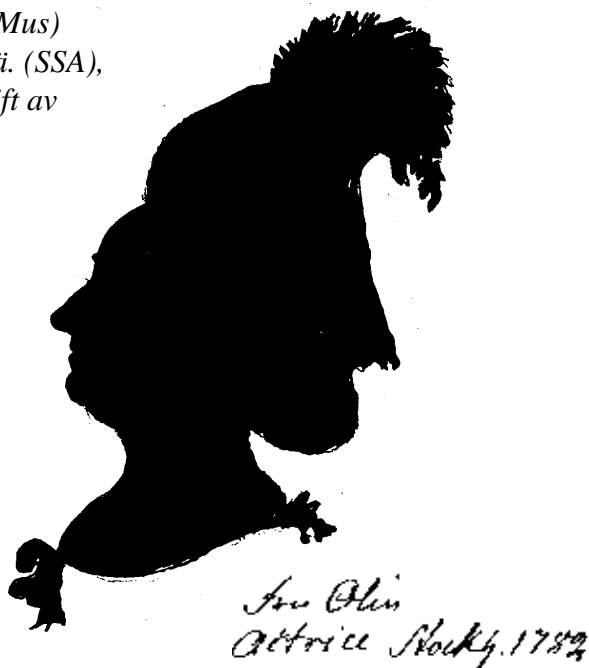
»In Schweden haben wir nichts wie Schattenrisse von ihm, die zu einer derlei sehr interessanten Sammlung gehören, welche der Verstorbenen selbst von Personen gemacht hat, die er in mehreren Ländern aus allen Klassen kennenlernte, u. die sich auf beiläufig 2000. Stük beläuft. Diese Sammlung schenkte er zuletzt einem seiner besten Freunde, dem dermaligen Hhn Stokholmer-Hofgerichts-Assessor Engmark, welcher die Besorgung der Verlassenschaft über sich nahm.» (Efter Brosch 1986, s. 11.)

Det i brevet omnämnda hovrådet H. Engmarck, som det saknas vidare uppgifter om, erhöj således en samling av 2 000 silhuetter efter Kraus. Mycket talar för att delar av denna samlingen så småningom kommit att hamna på Nordiska museet. Kraus är nämligen trojlig upphovman till serie D som innehåller ett persongalleri vilket enbart en student i Göttingen kan ha skapat (se nedan s. 19 f.).

Det måste hållas öppet att även Kraus kan ha utfört silhuetter i Lüdeckes samling. Om det är ett faktum att Kraus gjort silhuetterna i NordMus impliceras rent av detta eftersom vissa silhuettbilder förekommer på båda ställena. Några av de avbildade personerna, som Kellgren och Stridsberg (med påskriften »T.K.» eller möjligen »J.K.» för Joseph Kraus?), stod också närmare Kraus än Hæffner. Hæffners nära relation till pastor Lüdecke hade emellertid inte Kraus (jfr dock Leux-Henschen 1978, s. 58 f.).

I Kraus' fall kan man samtidigt säkerställa silhuetter som han *inte* kan ha gjort. Bland annat är flera silhuetter tillkomna efter hans död. Sådana exemplar finns i alla de nämnda serierna på KB, NordMus och Helsingfors. Kraus kan p.g.a. utlandsresa även avskrivas vad gäller de flesta daterade silhuetterna i Flodmark/SSA, liksom en del andra silhuetter som säkert kan dateras till perioden 1783–86. Däremot kan påskriften till fru Olin i Flodmark/SSA, med årtalet 1782 (se ill. nedan till höger), tolkas som Kraus' handstil (detta styrkt vid konsultation med Bertil van Boer). Detta skulle i sin tur tyda på att Kraus och Hæffner t.o.m. kopierade *varandras* silhuetter.

Ill.: J. M. Kraus (NordMus)
samt Elisabeth Olin d.ä. (SSA),
den senare med påskrift av
möjligen Kraus

Operasångaren Christoffer Christian Karsten är den tredje gustavianske musikern som gjorde silhuetter; åtminstone är två silhuetter på KB och en på NM attribuerade honom. På KB gäller det Francesco Uttini (»Pinx af Hofsekret. Karsten»; ill. nedan) och Johan Schröder (»Karsten fec.»).⁵ På NM:s silhuett, med påskriften »Mad^{lle} Stading», har någon med blyerts gjort kommentaren »C. Karstens handstil» (ill. nedan). En annan intressant detalj med just denna silhuett är att det är en av tre helt olika Stadingssilhuetter från ungefär samma tid (de andra två finns på KB resp. UUB), vilket denna sångerska tycks vara ensam om.⁶ Den är också betydligt större till formatet (18x13 cm) än de flesta andra silhuetterna.

En detalj som indirekt antyder att Karsten varit silhuettör är exemplaren i Flodmark/SSA där påskrifterna stundtals kan påminna om Hæffners handstil, stundtals om Karstens snarlika handstil. Man kan också fundera över varför det överst bland silhuetterna ligger ett kopparsticksporätt som föreställer Karsten. Flodmark har även skrivit en omfattande biografi över sångaren i Teaterhistorisk årsskrift 1912, där dock ingenting sägs om silhuetter. Uppgifter om Karsten som silhuettör saknas över huvud taget, vilket gör hans roll oklar. Var han i själva verket bara en i raden som schablonerade silhuetter från diverse original som ett sällskapsnöje?

Tre centralpersoner i det gustavianska musiklivet kan således knytas till den tidens silhuettbilder. Även om det torde ha funnits fler inblandade finns det en speciell omständighet som radikalt begränsar antalet: det förekommer endast undantagsvis helt olika silhuetter av porträtterade personer. Endast sångerskan Stading finns i skilda versioner, varav den ena som framgått är attribuerad Karsten. För övrigt är det *alltid* fråga om kopior av en och samma silhuett (vid framställningen av dessa kunde det däremot vara många personer inblandade).

Uttini

*Ill.: Hovkapellmästaren
Uttini (KB) samt
Fransiska Stading
(NM; jfr ill. av
Stading s. 7) med
påskrifter av
Christoffer Karsten*

Mad^{lle} Stading

14 silhuetter i Flodmarks arkiv (Flodmark/SSA)

Nedan skall en sammanställning göras av alla för oss aktuella silhuetter i de skilda samlingarna. Förutom musiker m.m. förtecknas ibland även andra personer som förekommer parallellt i de skilda samlingarna och som kan ge en uppfattning om det totala persongalleriet. Uppgifter inom citat är det som anges på silhuetterna. De lexikaliska personuppgifterna anges endast första gången personen omnämns.

Den första listan gäller silhuetterna i Flodmark/SSA, incitamentet till denna uppsats. Alla dessa är gjorda på tunt papper, glest linjerat (med ca 27 mm mellanrum), som dock är av två olika kvaliteter: ett mycket tunt papper [a] har vattenstämpeln C & I HONIG, medan en aning kraftigare kvalitet [b] har vattenstämpeln J HONIG & ZOONEN.⁷ Det visar sig därvid att alla daterade silhuetter är av kvalitet a och att papperet för ofullbordade kopior av dessa är av kvalitet b. Detta antyder att b-bilderna är utförda senare, vilket skulle förklara varför pikturen skiljer sig mellan den daterade resp. odaterade versionerna av samma personer. De senare kopiorna är gjorda av annan, mera diletterisk person som gjort misslyckade försök att fylla bilderna medelst tunn stålpenna istället för mjuk pensel.

»Mlle Bassi Prem. danseuse Stockh. 1784» [a] (se ill. höger sida)

»Mad^{lle} Bassi» (ofullbordad) [b] (se ill. höger sida)

Giovanna Bassi, 1762–1834, framstående dansös vid Kungl. teatern 1783–94

»Clewberg Edelcrantz» (ofullbordad) [a]

1754–1821, andre direktör vid Kungl. teatern från 1783. Clewbergs ungdomliga utseende styrker antagandet att silhuetten tillkommit under 1780-talets början. Påskriften med hans adliga namn (från 1789) är i så fall tillförd senare.

»Gallodier Stockh. 1783» [a]

Louis Gallodier (1733–1803), balettmästare vid Kungl. teatern

»Mlle Milan» [b]

Anne Marie Milan (1753–1829), aktris i Monvels trupp 1781–92. Gift 1789 med J. S. Desguillons i samma trupp

»Francois Monvel Stockh. 1783» [a]

Jacques Marie Boutet de Monvel (1745–1812), dramaturg och aktör, ledare för »Kongl. franska truppen» som inkallad av Gustav III år 1781

»fru Müller Actrice Sångerska. Stoch. 1784» [a]

»Fru Müller» (ofullbordad) [b]

Carolina Müller, 1755–1826, sångerska vid Kungl. teatern från 1780

»[?] Nauman» [a]

Johann Gottlieb Naumann (1741–1801), hovkapellmästare, vistades i Stockholm bl.a. 1782–83

»Fru Olin Actrice Stockh. 1782» [a]

»Fru Olin» (kopia av ovannämnda) [b]

Elisabeth Olin d.ä., 1740–1828, berömd sångerska vid både Kungl. teatern och Stenborgs teater fram till ca 1783

»Mad^{lle} Olin» [a]

Elisabeth Olin d.y., 1761–1816, dotter till sångerskan med samma namn, sångerska, gift med Carl Stenborg 1793

»Gustava Slottberg Stock. 1784» [a]

»D^{lle} Gustava Slottberg» (ofullbordad) [b]

1760–1800, även kallad Charlotte Slottsberg, dansös vid Kungl. teatern från 1773. Nära lierad med hovet som mätress till hertig Karl

*Mlle Bassi
prev. Jaujese
Stockh. 1784.*

Mad^{lle} Bassi

Ill.: Silhuetter i Flodmarks arkiv SSA. Till vänster dansösen Giovanna Bassi med vidhängande påskrift från 1784 av troligen Hæffner; till höger ofullbordad, och förmodligen senare, kopia av samma silhuett med påskrift av annan hand

11 silhuetter återgivna i Flodmark 1893

De silhuetter som finns återgivna i tryck hos Flodmark och Personne används som primärt referensmaterial intill originalen kunnat spåras. Hittills har jag endast påträffat originalsilhuetten till Maria Katarina Öhrn (NordMus, där katalogiserad som »fru Berlin»). En del tyder på att flera av de övriga ligger i Helsingfors – enligt Carlander 1897 hade Flodmark använt sig av Wadströmska samlingen innan den året efter såldes till Finland. I Helsingfors finns det silhuetter på Björn, Bonn, Kexell, Marcadet, Neuman, Schylander, Stenberg och Zander (se s. 23 f.), som således kan vara originalen till de i Flodmark 1893.

Johan Samuel Ahlgren (s. 441)

1764–1816, aktör, först anställd i Ristells teater, från 1788 vid Dramatiska teatern

Didrik Gabriel Björn (s. 176)

1757–1810, regissör och aktör vid Stenborgs teater från 1785

Magnus Bonn (s. 104)

1759–99, bassångare och komiker vid Stenborgs teater 1780–86

Carl Envallsson (s. 133)

1756–1806, dramatisk förf. för fr.a. Stenborgs teater

Olof Kexel (s. 73)

1748–96, kanslist vid Kungl. teatern från 1773

Marie Louise Marcadet (s. 443)

Död 1804, f. Baptiste (gift 1779 med dansören Jean M.), sångerska vid Kungl. teatern 1778–95

Adolph Fr. Neuman (s. 109)

Född 1746, aktör med brokig karriär vid bl.a. Stenborgs teater till 1780-talets början

Carl Gabriel Schylander (s. 281)

Ca 1750–1811, tullinspektör i Finland som spelade tillfälligt hos Stenborg under 1780-talets början.

Från 1787 fast anställd vid Dramatiska teatern

Lisette Caroline Stenberg (s. 315)

Aktris vid Stenborgs teater 1789–99. Utförde även musik på pianoforte mellan akterna

Johan David Zander (s. 138)

Död 1796, efterträdde 1784 Hæffner som kapellmästare hos Stenborg

Sara Åkerberg (s. 131)

1760–89, vid Stenborgs teater 1781–89

Maria Katarina Öhrn (s. 80)

Ca 1756–83, gift Berlin 1780, verksam vid Stenborgs teater från 1780

Ill. (höger sida): Silhuetter i Flodmark 1893 och Personne 1913–14: Zander (jfr ill. s. 22), Kraus (jfr ill. s. 10), Envallsson och Bassi (jfr ill. s. 13)

17 silhuetter återgivna i Personne 1913–14

Samuel Ahlgren (I: s. 203; identisk med Flodmark 1893)

Lovisa Sofia Augusti (I: s. 115)

Ca 1756–90, sångerska, anställd vid Kungl. teatern omkring 1773 hon gifte sig vid samma tid med hovkapellisten F. B. Augusti

Giovanna Bassi (I: s. 214; kopior Flodmark/SSA resp. KB)

Johan Berghult (I: s. 73)

Från Svenska komedien, senare teaterdirektör tillsammans med Lindahl i svenska landsorten

Didrik Gabriel Björn (II: s. 14; identisk med Flodmark 1893)

Carl Envallsson (I: s. 249; identisk med Flodmark 1893)

Nils Flodell (I: s. 68)

Aktör, verksam redan vid Svenska komedien (som spelade på Bollhuset 1737–54)

Kristofer Knöppel (I: s. 68)

Ca 1737–1800, aktör (redan vid Svenska komedien), senare språkmästare

Josef Martin Kraus (II: s. 108; silhuetten vid tiden i Personnes ägo)

1756–92, tonsättare och hovkapellmästare, verksam i Stockholm från 1778.

Petter Lindahl (I: s. 69)

1712–92, Svenska komedien, senare teaterdirektör

Marie Louise Marcadet (I: s. 139; kopia i Flodmark 1893)

Karl Gustaf Nordforss (II: s. 112)

1763–1832, ämbetsman, andre direktör vid Dramatiska teatern (1790) och Kungl. teatern (1799)

Karl Gabriel Schylander (I: s. 204; identisk med Flodmark 1893)

Karl Gottfried Seurling (I: s. 189)

Teaterdirektör (1727–?)

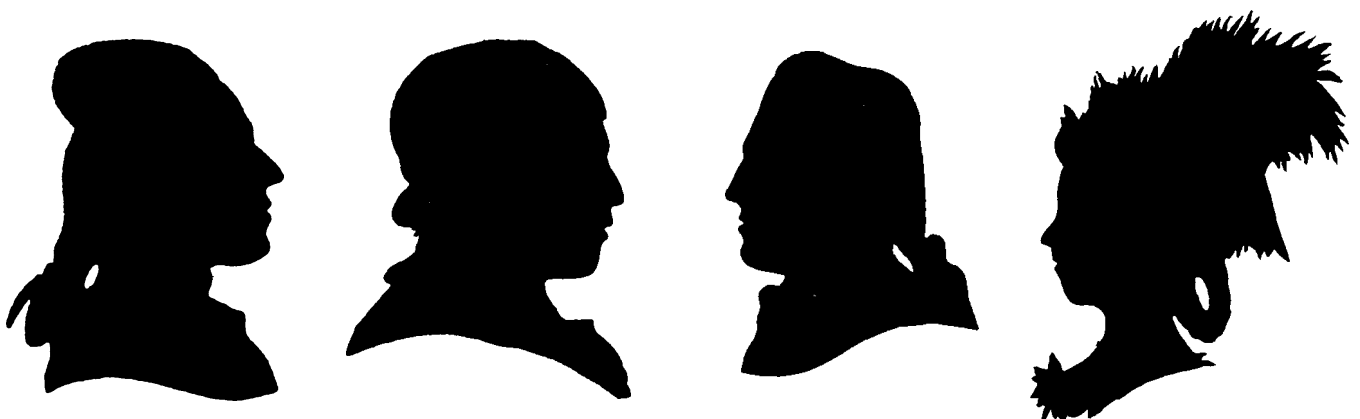
Lisette Caroline Stenberg (I: s. 255; identisk med Flodmark 1893)

Petter Stenborg (I: s. 73; kopia KB)

1719–81, aktör, grundare av den teater som sonen övertog

Didrik Trundman (I: s. 69)

Angiven som student 1737, aktör vid Svenska komedien

Silhuetter i Kungliga Biblioteket (KB)

De flesta av de för oss intressanta silhuetterna på KB ingår i Söndénska porträttsamlingen (S) som KB erhöll 1913. Några enstaka har dock tillhört den Nescheska samlingen (N) – efter samlaren Daniel Georg Nescher (1753–1827), som påbörjade en porträttsamling redan under 1780-talet. Detta visar att silhuettserierna började skingras tidigt.

Här finns 17 silhuetter ur serie A, en serie som av numreringen att döma har bestått av *minst* 298 silhuetter. Ofta finns en äldre numrering som överstruken och ersatt med ny. Påskrifterna personernas namn är oftast av senare datum, vilket bl.a. antyds av en viss osäkerhet vid tituleringen av personerna.

Här finns även 11 stycken silhuetter i den mera exklusiva serie B målade på en förtryckt gravyrram. Även här innehåller påskrifterna felaktigheter från troligen senare datum. Ytterligare några silhuetter av exakt samma typ finns, men utan ram eller nummer, men målade på samma papperssort, vilka jag betecknat serie C.

Medtagna här är även en del personer som inte har direkt musikaliskt intresse, men som ingår i nämnda serier och antyder vilka andra personkretsar som är avporträtterade. De kan också vara viktiga för att visa hur sambanden mellan de olika arkivbestånden hänger samman.

Silhuetterna är nästan genomgående målade på papper av samma typ som vi känner från liknande silhuetter på andra håll (ibland med synlig vattenstämpel C & I HONIG). Några undantag kommenteras särskilt.

»Carl Agrell, »Trol. Kongl. sekreterare» (S). Serie A »03 215»

»J. Agrell, »Trol. Kanslirådet» (S). Serie A »04 216»

»Löjtnant Arrhenius» (S). Serie B

Troligen vetenskapsmannen Carl Axel A. (1757–1824). I Helsingfors finns möjligen en kopia i »fälttygmästare Karl Axel Arrhenius»

»Giovanna Bassi» (S). Spegelvända kopior Flodmark/SSA

»Komikern Bellman», Carl Michael Bellman. Serie B

»Bellman». Mindre silhuett (39 mm). Egen inramning

Ytterligare en Bellmansilhuett finns (S), men det är endast en ifylld Sergelmedaljong (efter E. Martins omslag till FE).

»Kantor Cleves äldsta dotter», Carolina Cleve. Serie A »120»

Cleve var kantor i Tyska kyrkan

Abraham Niklas Clewberg Edelcrantz. Serie C

Betecknad som anonym på KB – identiteten klarlagd genom jämförelse med Flodmark/SSA

»Carl Envallsson» (S). Klipp. Kopia Personne

Klipp i brunt papper, oäkta, troligen gjord sent under 1800-talet!

»Hr secr. Gahm, Stockh. 1776» (N). Klipp! Serie B

Troligen arkivforskaren Sigfrid Lorentz Gahm Persson (1725–94). Med tusch står årtalet 1776, vilket gör detta till det enda(?) daterade exemplaret från före 1780-talet. Möjligen har en tidigare gjord silhuett senare påklistrats det grafiska bladet.

»Professor J. G. Gahn» (S). Serie C.

Johan Gottlieb Gahn (1745–1818), mineralog (se Helsingfors). Troligen oäkta från 1800-talet

»Felix» (S). Serie C

Sannolikt skådespelaren F.M.M. Felix, se Helsingfors

»Balettmästaren Gallodier». Serie B

»Pastor Stackenburg 1786». Klipp! Serie A »122»

Skall vara pastor Hackenburg, verksam vid Tyska kyrkan

»Mamsell Hagman» (S). Serie A »~~102~~ 218[?]»

Sofie H. (1758–1826), dansös vid Kungl. teatern (1778–93 hertig Fredrik Adolfs erkända mätress)

»Carl Hallman, komisk författare». Serie B

Carl Israel H. (1732–1800), skald, teaterförfattare med bl.a. många operaparodier för Stenborgs teater

»P. J. Höppener» (S). Serie C

Per Johan H. (1726–1802), skriftställare (se Helsingfors)

»J. H. Källgren». Serie A »32»

Johan Henrik Källgren (1751–95), skald och publicist. En kopia finns enligt uppgift på KB i Göteborgs univ, Beskow-saml.

»Fru Kindeström» (S). Serie A »~~103~~ 292»

»Christopher Knöppel» (S). Tryck(?) på blått papper. Kopia Personne

Troligen oäkta från 1800-talet

»Kapellmäst. Josef Martin Kraus». Serie B. Avlägsen kopia Personne

»Fru Lenngren, f. Anna Maria Malmstedt». Serie A »109 30» (C & I HONIG)

[ev. står det 109 130; det första är gamla numret, ej överstruket]

Anna Maria Lenngren (1754–1817), författarinna

»Chr. W. Lüdecke». Serie B

Christoph Wilhelm L. (1737–1805), tysk prästman, verksam vid Tyska kyrkan i Stockholm från 1773.

Enligt Sjögren 1921 innehavare av sin samtids största silhuettssamling

»Mamsell Milan, actris». Serie A »158» (endast »gamla» numret)

Anne-Marie M.

»Fru Müller, actris» (S). Serie A »98»

Carolina M.

»J. P. Müller, Concert-Mästare» (S). Serie A »115» (C & I HONIG)

Någon J. P. Müller som var konsertmästare finns inte och någon annan med dessa initialer har inte påträffats. Däremot var Christian Friedrich Müller (1752–1827) konsertmästare i Hovkapellet från 1780 (förste konsertm. 1787). Gift 1780 med sångerskan Carolina Müller

»Kompositören Nauman». Serie B (N)

J. G. Naumann. Genom denna silhuett kan även »Nauman» i Flodmark/SSA identifieras

- »Fru Olin, Actris». Serie C. Kopior Flodmark/SSA (C & I HONIG)
 Elisabeth Olin d.ä.
- »Mamsell Lisa Olin». Serie C (C & I HONIG)
 Elisabeth Olin d.y.
- »Mamsell Hedda Olin, Actris». Serie C
 Retzius (N). Klipp. Serie A »149»
 Antagligen prästen Lorens Kristofer Retzius (1745–1818), präst
- »Schröder, Med.» Serie A »160)». Med blyerts står: »Karsten fec.»
 Enligt anteckning på KB skall detta vara Johan Schröder (1728–64), stadsmedicus i Göteborg. I så fall måste silhuetten vara gjord långt efter hans död
- »Mamsell Slottsberg» (S). Serie B »2420 [=240]»
 Gustafva S. Kopia Flodmark/SSA
- »Mamsell Stading, actris» (S). Serie A »~~105~~ 103[?]»
 Sofia Francisca Stading (1763?–1836), sångerska på Kungl. teatern 1779–1806
 NB ej kopia av NM:s exemplar attribuerad till Karsten
- »Hof. secr. Karl Stenborg, komiska teaterns grundläggare». Serie A »93)»
- »P[etter] Stenborg». Klipp! Kopia Personne
- »Stolpe, författare». Serie A »52)»
 Sannolikt Johan Peter Stolpe (1757–98), förutom tjänsteman vid Dramatiska teatern även ryttmästare (vilket en kopia på NordMus anger). Översatte 1786 Bendas melodram *Aradne på Naxos* och 1795 Kreutzers *Lodoiska*
- Carl Stridsberg (S). Klipp! Med blyerts signerad »T.K.» eller »J.K.»
- Carl Stridsberg (S). Målad kopia (spegelvänd, profil vänster) av föregående, även denna signerad som ovan
 Om »J.K.» står det sannolikt för Joseph Kraus. Stridsberg var studentkamrat och mångårig vän till Kraus. Signaturen är dock senare tillagd (med blyerts till skillnad från silhuetten i tusch)
- »Tellerstedt» (S). Serie A »~~46~~ 229)»
 Antagligen Diedrich T., aktör och sångare vid Operan och Dramaten 1773–93
- »Thomas Thorild». Oäkta, från 1800-talet på annat papper (vattenstämpel »J Watman 1833»)

1759–1808, författare.

Én kopia av KB:s exemplar är reproducerad på titelbladet till T. Ekelund, *Vittra skuggbilder* (1886)
- »Uttini» (S). Serie C? På nedre kanten av silhuetten är påfört med blyerts »Pinx af Hofsekret. Karsten». Christoffer Karsten utnämnes till hovsekreterare 1791
 Francesco Uttini (1723–95), hovkapellmästare
- »Kapellmästaren Uttini». Serie B. Kopia av föregående
- »Johan Wellander». Ms I. v. II (memoria amicorum)⁹
 1735–83, rådman, amatörmusiker
- »Kompositören Johan Wikmanson». Serie B. Kopia NM
 1753–1800, tonsättare och organist

Silhouetter i Nordiska museet (NordMus)

Silhuettensamlingen i NordMus är den kanske mest omfattande i landet och innehåller en provkarta på alla möjliga stilar och perioder när det gäller silhuettkonst, varav en hel del inte har direkt intresse för denna undersökning. Detta gäller bl.a. två större samlingar klipp från dels 1770-talet⁹ och dels 1700-talets slut och början av 1800-talet.¹⁰ Dessutom finns en rad samlingar från olika perioder av 1800-talet, bl.a. en som tycks härstamma från Åbotrakten och 1820-talet.

Av centralt intresse är emellertid en rad silhouetter som har vissa likheter med de ovan nämnda serierna i KB – varför beståndet kan kallas serie D. Alla dessa silhouetter i NordMus – där betecknade av »okänt ursprung» – är liksom de motsvarande på KB målade på ett linjerat papper med vattenstämpeln »C & I HONIG» och onummerade såsom fallet är med KB:s serie C. Däremot kan man tala om en viss stilistisk skillnad. Silhuetterna på NordMus (serie D) är betydligt »rakare», utan den sirlighet i huvudbonader m.m. som ofta finns i KB:s serie A–C och exemplaren i Flodmark/SSA (se silhuetterna s. 10 & 22).

Till skillnad från KB:s exemplar har bilderna på NordMus sina påskrifter om personens identitet på papperets *baksida*, en påskrift (nedan som citat) som – liksom i KB:s fall – är anbringad betydligt senare. I de flesta fall anges enbart efternamnen vilket antingen tyder på att skrivaren har varit nära förtrogen med dem,¹¹ eller tvärtom att han/hon kopierat namnen från en systerserie och därvid fr.a. kunnat identifiera de svenska, vilka mera preciserats (t.ex. »Wikmanson, Camrer», »Uttini, Capellmäst.»). Noteringen »Levin, v. President» kan peka på att påskriften tidigast gjorts 1826 då Carl Axel Levin utnämndes till vice president vid Svea hovrätt.

En speciell egenart har serien genom att den samtidigt antyder en slags »Göttinger Musen-Almanach», d.v.s. en rad av personerna har anknytning till universitetet i Göttingen där Kraus var student fram till 1778 och bl.a. träffade Stridsberg som lockade honom till Sverige. Flera av namnen finns omnämnda i Kraus brev, exempelvis tillhörde professorerna Michaëlis och Murray de lärare Kraus meddelar om i ett brev till sina föräldrar 1776. Även raden av svenska artister m.m. har klar anknytning till Kraus. Detta pekar således ganska bestämt åt Kraus' håll som upphovsman.

»Carl Agrell» (kopia KB serie A)

»J. Agrell» (kopia KB serie A)

»Lovisa Sofia Augusti» (spegelvänd kopia Personne)

»Bach i Hamburg»

Torde syfta på Carl Philipp Emanuel Bach (1714–88), som var verksam i Hamburg fr.o.m. 1768. (på NordMus felaktigt identifierad som J. S. Bach.)

»Fru Berlin, actrice»

Identisk med Flodmark 1893 men där under hennes namn som ogift!

Maria Katarina Öhrn – gift Berlin år 1780

»Bernegau, kamrer»

Se Helsingfors, kamrer P. G. Bernegau

»M:ll Chapman»

Se Helsingfors, Hedvig Susanna Chapman

»Degerman»

Torde vara Anders Degerman (1744–1804), maskinist vid Kungl. teatern från 1787 – enligt Dahlgren

»Under-Machinist» 1787–97, därefter »machinist» (se Helsingfors)

»Envallson, Theater-skribent» (kopia KB resp. Flodmark/Personne)

»Elsa Foug, fru, född Momma» (jfr Helsingfors)

(1744–1826), boktryckare, övertog 1782 makens rörelse

»Gluck»

Christoph Willibald Gluck (1714–87), tysk operatonsättare

»Goethe»

Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832), tysk skald

»Bar[on?] Haller»

Möjligen Albrecht von H. (1708–77), schweizisk naturforskare, professor i Göttingen 1736–53

»Herder»

Johann Gottfried von Herder (1744–1803, tysk kulturfilosof

»Hüner, Källarmäst.»

Sannolikt samma som KB:s »Hinrich Hünner, Källarmästare i Stockholm», och även Helsingfors-samlingens »K. Hönner, källarmästare»

»Höke, musicus»

Troligen Höke, cellist i Hovkapellet 1786–87 (Dahlgren)

Olof Kexel (avlägsen kopia Flodmark 1893)

Troligen oäkta från 1800-talet!

»Klopstock»

Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803), tysk skald

»Kraus, Capellmäst.» (kopia UUB resp. Personne)

»Lalin, actör»

Johan Samuel Lalin (1769–96), aktör och sångare vid Kungl. teatern 1785–95

»Lessing»

Gotthold Ephraim Lessing (1729–81), tysk författare

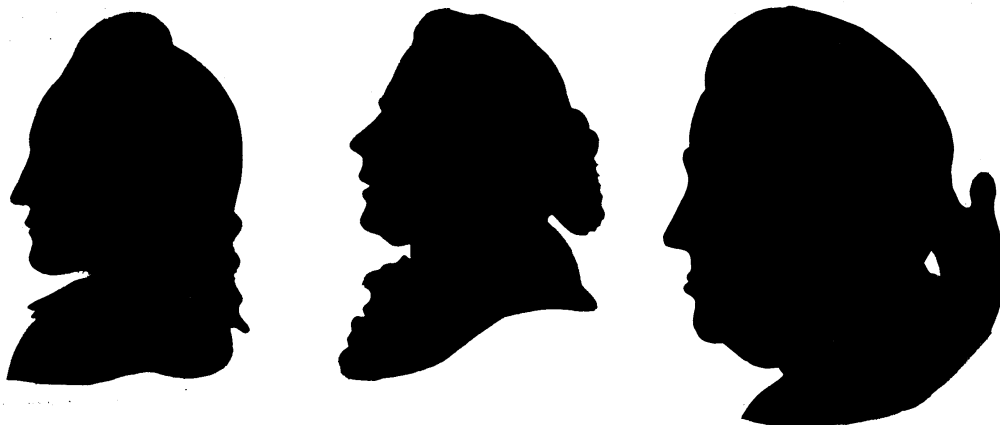
»Levin, v. President»

Möjligen Carl Axel Levin (1761–1836), som 1826 blev vice president vid Svea hovrätt. Om detta stämmer är påskriften gjord tidigast detta årtal!

»Lüdeke, Tysk pastor» (spegelvänd kopia KB)

Christoph Wilhelm Lüdecke

Ill.: Silhuetter i
NordMus av troligen
Kraus' hand:
Lüdecke, Gluck och
C.P.E. Bach

»Moses Mendelssohn»

Tysk filosof (1729–86)

»Michaëlis»

Möjligen Johann David M. (1717–91), tysk luthersk teolog, professor i Göttingen

»Monvel, actör» (kopia Flodmark/SSA, där betydligt större)

»Fru Murray i Göttingen»

Troligen Eleonora Margaretha, f. Conradi (1749–1827), gift 1772 med den svenske botanikprofessorn Johann Andreas Murray i Göttingen (1740–91)

»Naumann» (kopia Flodmark/SSA resp. KB)

»L. Olin»

Troligen Elisabeth Olin d.y. Dock ej kopia av Flodmark/SSA resp. KB

»H[edda] Olin (kopia KB)

»Rammler»

Karl Wilhelm Ramler (1725–98), tysk skald, nära vän till Gleim och Lessing. Förf. till Grauns *Der Tod Jesu* (1754, sv. övers. 1782)

»Seurling» (kopia MM resp. Personne)

Duplikat från slutet av 1800-talet! Anges som inkommen genom »byte med kapten Hagdahl»)

»Sjöberg»

Möjligen samma som i Helsingfors: Nils Lorentz Sjöberg (1754–1822), ämbetsman, skald

»M:ll Stading» (ej kopia av UUB/NM resp. KB)

»[Carl] Stenborg Hofsecr.» (kopia av KB)

»Stolpe, ryttmäst.» (kopia KB, där betecknad »författare»)

Stolpe tillhörde dem som Kraus hade brevkontakt med under sin utlandsresa 1782–83 (Leux-Henschen 1978, s. 99)

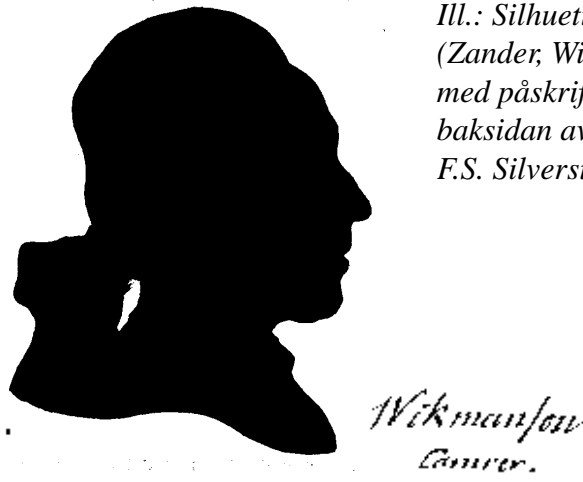
»[Carl] Stridsberg» (kopia KB; profil höger

»Uttini, Capellmäst.» (kopior UUB och KB)

»Wikmanson, Camrer» (kopior KB och NM)

»Wikström»

En Wikström i musikkretsarna är Johan Fredrik Wikström (1779–1865), kormästare vid Kungl. teatern 1800–23. Silhuetten skulle i så fall vara från tidigt 1800-tal, vilket dock är mindre troligt

*Ill.: Silhuetter NordMus
(Zander, Wikman/son)
med påskrift på
baksidan av sannolikt
F.S. Silverstolpe*

»Zander» (kopia Flodmark 1893)

»Zimmermann»

En »Zimmerman» säger sig Kraus sig ha övernattat hos i Leipzig december 1782 (Leux-Henschen, s. 101)

»Örtendal, Häradshöfd.»

Enligt NordMus är detta Nils Örtendahl (1758–1818), utnämnd till häradshövding i september 1787. Troligen samma som Helsingforssamlingens »Nils Örtendahl, lagman»

En särskild volym i samlingen innehåller kungliga personer samt litterära gestalter och gestalter från antiken. Dessa tillhör samma serie som övriga och är därför medtagna här. En äldre anteckning signerad »M.L.» i NordMus anger: »Danska kungliga tillhör den stora saml. likn. silhuetter (f.n. okänd givare)».

De antika gestalterna stämmer väl samman med den övriga bildade (tyska) kretsen i samlingen. De antika gestalterna är »Antinous», »Aristoteles», »Apollo», »Cicero», »Diogenes», »Dejanira», »Euclides», »Homerus», »Niobe», »Socrates». Dessutom finns här »Hertig Ferdinand af Brunsvik»¹² och »Lotta (Werthers)», en litterär gestalt från Goethes roman, men samtidigt en alterego till Goethes egen kärlek (som Häffner sade sig ha träffat i sin ungdom!). Däremot är förekomsten av de danska kungligheter från 1700-talets slut ett mera oförklarligt inslag.¹³

Därtill finns en rad liknande silhuetter som (troligen under 1800-talets slut) bundits samman till en bok. Papperet påminner om det tidigare aktuella av HONIG men vattenstämpeln antyder märket BUDGEN.¹⁴ Silhuetterna är för övrigt av exakt samma stil som ovannämnda på NordMus. Även det utländska persongalleriet är delvis identiskt, ofta rör det sig om kopior av de lösa silhuetterna. Påskrifterna är dock av annan hand. Boken innehåller följande porträtt:

»Utz», »Hermes», »Wagner aus Cassel», »Anacharsis», »Demostenes» (kopia), »Gotter» (kopia), »Stanislaus Poniatovsky» (polsk kung?), »Basedow» (kopia), »Rabener» (kopia), »Abbot Jerusalem»¹⁶, »Göthe», (Goethe, kopia), »Göthes syster», »Prof Diebz, död i Mainz, poet», Ramler (kopia), »J.B. Koppe», »Gleim» (kopia), »Fredric 2», »Karschin», »Pope», »Miller», »Christian d. 7» (kopia).

*Silhuetter i Wadströmska samlingen, Helsingfors*¹⁶

En katalog över Wadströmska samlingen upptar hundratals silhuetter, av vilka jag bedömt ett femtiotal som relevanta för denna undersökning. Kriteriet för detta är att silhuetten skall kunna vara utförd under 1780-talet (eller i undantagsfall 1790-talet) och därmed motsvara andra silhuetter som härstammar från Lüdeckes samling.¹⁷ En rad silhuetter antas på goda grunder vara kopior av liknande i svenska samlingar.

En intressant notering är att en del av medlemmarna av Monvels franska trupp som Gustav III inkallade 1781 finns i samlingen, liksom en rad av de musikpersoner som redan påträffats med silhuetter i de svenska arkiven. Minst lika intressant är att några av centralpersonerna i svenskt musikliv, som *saknas* i de svenska samlingarna, istället återfinns i Helsingfors. Dit hör både Hæffner och Karsten, vidare hovkapellisten Georg Johan Berwald, målaren Louis Jean Despréz, balettmästaren Didelot, premiärdansösen Du Tillet, sångerskan Anna Sophia Holmstedt, dansmästaren Jonas Kullenberg, skalden Bengt Lidner, skådespelerskan Jeanette Frederique Löven, dramatiska översättaren Adolf Fredrik Ristell, abbé Vogler och hovkapellmästaren Ferdinand Zellbell.

Alla namn och personuppgifter följer katalogen. Eventuella tillägg följer i mindre stil. Sista siffran anger antalet silhuetter angivna i katalogen (om fler än en).

Karl Fredrik Adelcrantz (1716–96), arkitekt

Därtill hovintendent – bl.a. direktör för Hovkapellet från 1764, innan dess direktör för det franska teatersällskapet 1752–71

Patrik Alströmer (1733–1804), kommerseråd, industriman

Karl Axel Arrhenius (1757–1808 [–1824?]), fälttygmästare

Jfr KB serie B, »Löjtnant Arrhenius»

Lovisa Sofia Augusti, f. Salmoni (1751–90), sångerska

Jfr Personne, NordMus, Musikmuseet

Adolf Ludvig Gustaf (Couschi) Badin (1747–1822), »morianen» – 2

Troligen identisk med dansaren Badin i Kongl. Franska truppen 1753–71 (se Dahlgren, s. 572)

D. Baron, skådespelerska

Både Mll Baron d.ä. och d.y. tillhörde 1781–83 Monvels franska trupp, den senare angiven som död i början av 1783 (Dahlgren)

Bazzy, dansös [sannolikt Giovanna Bassi (1762–1834)]

Jfr Flodmark/SSA, Personne, KB

Karl Mickael Bellman (1749–95), skald – 3

En av tre silhuetter är av intresse här (de övriga två är troligen inte samtida). Tillhör uppenbarligen KB:s serie A med nummer »34» (finns som reproduktion i KB:s samling); jfr ett flertal kopior i Sverige (se ill. s 4–5)

P. G. Bernegau, kamrer

Jfr NordMus

Georg Johan Berwald, kammarmusikus

(1758–1825), far till J. F. Berwald, kom till Sverige 1782, hovkapellist 1782–1800

Didrik Gabriel Björn (1757–1810), boktryckare, literatör, aktör

Jfr Flodmark/Personne

J. G. Bonn, kormästare

Johan Gustaf Bonn (1757–1810); jfr Musikmuseet

Magnus Bonn (1759–99), operasångare

Jfr Flodmark 1893

Campagnoli, kompositör

Troligen Bartolomeo C. (1751–1827), italiensk violinvirtuos som enl. Dahlgren besökte Stockholm 1783 (konserter i Riddarhuset 19/1 & 2/2 1783), då silhuetten torde ha tillkommit. LMA samma år

Fredrik Henrik af Chapman (1721–1808), skeppsbyggare

Adlades *af* Chapman 1787

Hedvig Susanna af Chapman

Jfr NordMus; torde vara svärdotter till ovanstående, som var ogift men 1787 adopterade en son (f. 1771) – silhuetten i så fall tidigast från 1790-talet!

Abraham Niklas Clewberg Edelcrantz (1754–1821), ämbetsman, förf.

Jfr Flodmark/SSA, KB serie C

Cleve, kantor

Kantor i Tyska kyrkan, omnämnd där 1780 (se Bohlin STM 1969, s. 146)

Cleve, fru

Karolina Cleve

Jfr KB serie A, där kallad »Kantor Cleves äldsta dotter»

Anders Dege[r]man, maskinmästare

Jfr NordMus

Louis Jean Despréz (1737–1804), målare, arkitekt – 2

Didelot, balettmästare

Torde vara den Didelot som Dahlgren upptar som »Secund-dansör» vid Kungl. teatern 1773– och därefter »Informationsmästare» 1780–87, tillhörde även Monvels franska trupp 1781–92; mindre troligt dennes son Charles Louis D. som var »Prem.-dansör» 1786–89, därefter verksam som balettmästare i utlandet

Ninon du Bois de la Motte, mademoiselle

Jfr Musikmuseet, där kallad Ninon Dubois Le Clerc; dansös vid Kungl. teatern ca 1773–79

Dutillier, fru

Torde vara den som Dahlgren upptar som fru Du Tillet, premiärdansös vid Kungl. teatern 1774–83 (se vidare nedan)

Dutillier, skådespelare

Torde vara den förres man – Dahlgren skriver att Du Tillets man »hade varit skådespelare»

Gustaf Johan Ehrensvärd (1746–83), memoarförfattare

Förste direktör för Kungl. teatern 1773–76

F. M. M. Felix, skådespelare – 2

Jfr KB; Francois Marie Moussé Félix var 1781–87 medlem av Monvels franska trupp

Nils Flodell (1714–), skådespelare

Jfr Personne

Elsa Fougts (1744–1815), typograf

Jfr NordMus

Per Frigel (1750–1842), kanslist, musiker

Sigfrid Persson [Gahm] (1725–94), samlare

Jfr KB, serie B

Johan Gottlieb Gahn (1745–1818), mineralog – 2

Jfr KB

Louis Gallodier (1753–1803), balettmästare

Jfr Flodmark/SSA resp. KB, serie B

Karl Gjörwell (1731–1811), lärd, publicist

Gustaf III – 4

Johan Kristian Fredrik Hæffner (1759–183[3]), tonsättare

Karl Israel Hallman (1732–1800), skald

Jfr KB, serie B

Anna Sophia Holmstedt (1759–1807), anställd vid Operan 1773

Silhouetten ingått i serie A med nummer »121 248». Den ursprungliga påskriften har angivit »Mamsell Holmstedt», vilket någon senare ändrat till »Malmstedt» med tillägget sedermera fru A. M. Lenngren, vilket dock är fel. Lenngren finns på annat nummer i samma serie (i KB), med vilken denna silhuett saknar likhet

Hus, skådespelerska

Sannolikt Sophie Hus i Monvels trupp; jfr Musikmuseet

K. Hönner, källarmästare

Jfr NordMus, Hüner, resp. KB, Hünner

Per Johan Höppener (1726–1802), skriftställare

Jfr KB

Kristofer Kristian Karsten (1756–1827), skådespelare

Maria Sofia Karsten, f. Stempkosta

Den förres hustru, som enligt Dahlgren hette Mariane Sophie, f. Stebnowska (1753–1848), förste aktris och sångerska vid Operan 1782–1803

Johan Henrik Kellgren (1751–95), skald – 2

Jfr KB, serie A, resp. Göteborg

Olof Kexell (1748–96), författare

Jfr Flodmark 1893 resp. NordMus

Kristofer Knöppel (1718–1800), dramaturg

Jfr Personne resp. KB

Josef Martin Kraus (1756–92), kompositör – 2

Jfr Personne, KB serie B, NordMus, UUB

Kullenberg, dansmästare

Troligen Jonas K. (1769–1844), dansör vid Operan 1798?–1806, därefter dansmästare i Uppsala

Bengt Lidner (1757–93), skald

Elisabet Lillström, sångerska

Troligen E. Olin d.ä. (gift 1760); jfr V. Längstadius sterbhus, Stockholm

Petter Lindahl

Sannolikt skådespelaren i Svenska komedien; jfr Personne

Johan Anton Lüdecke (1772–1838), historiker

Samlare, son till K. W. Lüdecke. Det var efter dennes död som lüdeckeska samlingen såldes

Kristofer Wilhelm Lüdecke (1737–1805), präst – 3

Jfr KB serie B, NordMus

Fru Lüdecke

Jeanette Frederique Löven (1762–1813), skådespelerska

Aktris vid Dramatiska teatern 1788–1808(?)

Marie Louise Marcadet (–1804), skådespelerska

Jfr Flodmark 1893/Personne, Musikmuseet

Anne Marie Milan (1753–1829), skådespelerska

Jfr Flodmark/SSA, KB serie A

Jacques Marie Boutot de Monvel (1745–1812), aktör – 4

Jfr Flodmark/SSA, NordMus, Musikmuseet

Johan Andreas Murray (1740–91), läkare

Botanikprofessor i Göttingen, se NordMus

Fru Murray

Eleonora Margaretha, f. Conradi (1749–1827), gift 1772 med ovannämne J.A. Murray; jfr NordMus, »Fru Murray i Göttingen»

Karolina Müller (1755–1826), skådespelerska – 2

Jfr Flodmark/SSA, KB serie A

Kristian Fredrik Müller (1752–1827), violinist – 4

Jfr KB serie A (där med initialerna »J.P.»), samt exemplar hos M. Cronstedt, Kil, Värmdö (foto SMA): enligt NM skall den senare vara gjord av Margareta Hedvig Alströmer

Johan Gottlieb Naumann (1741–1801), tonsättare

Jfr Flodmark/SSA, KB serie B, NordMus

Adolf Fredrik Neuman, skådespelare – 2

Jfr Flodmark 1893

Karl Gustaf Nordfors[s] (1763–1832), dramatisk författare

Jfr Personne

Elisabet Olin [d.ä.] (1740–1828), sångerska – 2

Jfr Flodmark/SSA, KB serie C, Musikmuseet. Se även ovan E. Lillström

Hedda Olin

Jfr KB serie C, NordMus

Johan Pfeiffer (1731–1806), läkare, publicist [utgav *Dagligt allehanda* 1733–1802]

Foto KB; ingår uppenbarligen i KB:s serie B, men numrerad (»243») såsom serie A

Lorens Kristofer Retzius (1745–1818), präst

Jfr »Retzius» KB serie A; kyrkoherde i Skara stift, förf. i herrnhutisk anda

Adolf Fredrik Ristell (1750–), kritiker, översättare

Svarade bl.a. för libretten till Hæffners *Electra* 1787

Karl Gabriel Schylander (1750–1811), skådespelare

Jfr Flodmark 1893/Personne

Karl Gottfrid Seurling, skådespelare

Jfr Personne, NordMus, Musikmuseet

Nils Lorentz Sjöberg (1754–1822), ämbetsman, skald – 2

Jfr NordMus

Gustava Charlotta Slottsberg, dansös

Jfr Flodmark/SSA, KB serie B, Musikmuseet

Franciska Stading (1763–1836), skådespelerska – 2

KB serie A, NordMus, NM, UUB

Karoline Lisette Stenberg (1770–1847), skådespelerska

Jfr Flodmark 1893/Personne, Musikmuseet

Karl Stenberg (1752–1813), operasångare

Jfr KB serie A, NordMus, Musikmuseet

Pet[t]er Stenberg (1719–81), teaterdirektör

Jfr Personne, KB, Musikmuseet

Stolpe

Jfr KB, »Stolpe, författare» resp. NordMus, »Stolpe, ryttmäst.»

Didrik Tellerstedt (1751–93), aktör

Jfr KB serie A

Tomas Thorild (1759–1808), skald, skriftställare – 2

Jfr KB, samt omslaget till Ekelunds »Vittra skuggbilder» 1886 – det senare kanske en reproduktion av något av Helsingforsexemplaren?

Didrik Johan Trundman (1713–88), klockare (Bellmansfigur)

Jfr Personne, Musikmuseet

Francesco Antonio Uttini (1723–95), musiker – 3

Jfr KB, bl.a. serie B, NordMus

Johan Wellander (1735–83), rådman, författare

Jfr ms på KB

Wickmansson [=Wikmanson] (1753–1800), tonsättare

Jfr KB serie B, NordMus, NM

Ulla Winblad (1745–1820), Bellmansfigur
Josef Georg Vogler (1749–1814), abbé, musiker
Johan David Zander (–1796), tonsättare
Jfr Flodmark 1893, NordMus
Zellbell (1719–), musiker
Torde avse Ferdinand Z. d.y. (1719–80)
Inga Elisabet Åberg (1771–), skådespelerska
Jfr Musikmuseet
Nils Örtendahl, lagman
Jfr NordMus

Silhuetter i Musikmuseet

Musikmuseets silhuetter är med endast några få undantag klipp, vilket markant skiljer dem från de gustavianska silhuetterna i andra samlingar. Högst plausibelt är det nästan genomgående fråga om sekundära silhuettkopior gjorda under 1800-talets slut. Samtliga silhuetter med ett tvåsiffrigt signum (K63, K83 etc) är inramade under 1800-talets slut och då även försedda med sina påskrifter om avbildade personers identitet. I en mapp ligger en rad liknande silhuetter (dock ej inramade) med fyrsiffriga signa. Vi kan här erinra oss att 1800-talssamlare inte sällan tillverkade nya kopior för att komplettera sina gustavianska porträttgallerier. Men här är nog förklaringen mera intressant än så. En av silhuetterna (Åberg) bär nämligen en stämpel från Stockholmsutställningen 1897, vilket mycket väl kan förklara varför en sådan mängd gustavianska silhuetter blivit kopierade ett helt sekel efter sin tid. De gjordes troligen för dels den s.k. Theater och Musik-utställningen i samband med Stockholmsutställningen, men sannolikt dels också för det Musikmuseum som startade kort därpå (1899) och blev grundstenen för vårt nuvarande musikmuseum. Åberg-silhuetten har även Johannes Svanbergs personliga stämpel. Denne, liksom för övrigt även Flodmark, inlämnade enligt bevarade handlingar flera ospecificerade »porträtt» till Stockholmsutställningen. Samme Svanberg startade sedan Musikmuseet. Om inget annat anges nedan är det alltså fråga om silhuettklipp tillkomna kring sekelskiftet 1900.

I mappen med fyrsiffriga signa finns även några silhuetter där vissa bär MAB:s stämpel och verkar vara gjorda under 1800-talets *första* hälft – möjligen som del i ett porträttgalleri vid Musikaliska akademien. Således är även dessa av sekundär art. Samlingen är ändå intressant då det i några fall rör sig om porträtt som inte är påträffade på annat håll. Det gäller bl.a. ett par musiker i det gustavianska hovkapellet.

Slutligen finns det även ett par silhuetter som troligen är original men av sekundär betydelse för just *denna* undersökning.

Lovisa Sofia Augusti (K63, K1376; kopia Personne)
Giovanna Bassi (K83, K84, K1377 – den senare ett avtryck; Kopior i Personne resp. Flodmark/SSA)
Johan Berghult (K85; kopia Personne)
Johan Gustaf Bonn (K69 & K1378 – det senare ett avtryck; kopia Helsingfors)
1745–96, andre kormästare vid Kungl. teatern 1782–88, sedan kormästare
Magnus Bonn (K1379; kopia Flodmark 1893 & Helsingfors)
Axel Fredrik Cederholm (K67; enda kända silhuetten)
1780–1828, aktör vid Kungl. teatern (elev 1793)
Ninon Dubois Le Clerc (K80; ev. kopia Helsingfors)
Ca 1750–1779, dansös vid Kungl. teatern från ca 1773
F.M.M. Felix (K1381; kopia Helsingfors)
Nils Flodell (K78; kopia Personne)
Sophie Hus (K82; ev. kopia Helsingfors). Mindre format, såsom C. Stenberg, se nedan)
Knöppel (K1384; kopia KB, Personne & Helsingfors)
P. Lindahl (K1836; kopia Personne & Helsingfors)
Marie Louise Marcadet (K62; spegelvända kopior Flodmark 1893 resp. Personne)
Monvel (K74; avtryck av original som är en kopia av Flodmark/SSA)
A. F. Neuman (K1388; kopia Flodmark 1893 & Helsingfors)
Elisabeth Olin (K60; spegelvända kopia Flodmark/SSA)
Seurling (K75; kopia Personne)
Gustafva Charlotta Slotsberg (K71; spegelvända kopior Flodmark/SSA)
Lisette Caroline Stenberg (K76; spegelvänd kopia Flodmark 1893/Personne)
Carl Stenberg (K59; ett mindre format än det vanliga, ett tydligt ungdomsporträtt)
(1752–1813), sångare vid Kungl. teatern 1773–1806, samt ledare av Stenborgska teatern efter sin far
(död 1781).
Petter Stenberg (K68 & K2090; kopia Personne)
K2090 består av tre försök från ca 1900 att göra rena avtryck efter något gustavianskt original
F. Strasser (K1392; enda kända silhuetten)
Liksom Wessberg (ex. c) med MAB:s stämpel och påskrift (»HofKapellist»)
Valthornist i Hovk. 1782–87
Maria Christine Strömberg (K66; enda kända silhuetten)
(1777–1853), dansös, f. Ehrnström, gift 1797 med teaterledaren J. P Strömberg. Tycks ej ha varit
verksam på Kungl. teatern eller Stenborgs teater
Didrik Trundman (K70; kopia Personne)
Per Wessberg (K1393 a-c; enda kända silhuetten)
Tre exemplar, varav två från 1800-talets början(?), den ena (ex. c) med MAB:s stämpel och påskriften
»Kapellist». (1759–1817), violinist i Hovkapellet 1785–1806

Inga Åberg (K65 & K1394 a-b; kopia Helsingfors)

K1394a är försedd med stämplarna »Theater- och Musik-utställningen, Stockholm 1897»
samt »Johannes Svanberg»

(?–1837), aktris och sångerska, debut vid Kungl. teatern 1787. Monvels franska trupp 1781–87

Silhouetter i Nationalmuseum (NM)

Stading. Serie C?

Under står »Mad^{lle} Stading». Därunder har någon med blyerts skrivit »(C. Karstens handstil).

Wikmanson. Serie B (jfr KB!)

Denna ram är den enda signerade i serie B, nämligen »E MARTIN»

Silhouetter i Uppsala universitetsbibliotek (UUB)

UUB:s silhouetter har inte kunnat kartläggas systematiskt eftersom de inte är särkatalogiserade som silhouetter utan ligger i den generella porträttsamlingen på namn. För en översikt skulle alltså krävas en minutiös genomgång av hela porträttsamlingen. Istället valde jag att göra stickprov på personer som jag funnit silhouetter av på annat håll. På det sättet fann jag silhouetter av Bellman, Kraus och Stading.

Bellman. Målad silhuett i speciellt ornament med dikt, signerad »C. J. H. 1798»

Uppenbarligen kopia av Häffners vanligen förekommande silhuett, dock försedd med mera »krås» på bröstet

Stading. Målad silhuett med tryckt underskrift:

»MAMSELL STADING. Premier Actris vid K. Theatern»

Kraus. Målad silhuett (kopia NordMus)

Påskriften lyder: »Craus Directeur de l'Orchest du Roi»

Därtill kommer den Kraussilhuett som finns i ms till *Aeneas i Chartago*, som är tillagd efter Kraus' död och är en avlägsen kopia till Kraus' självporträtt i silhuett från 1777 (Buchen)

Svenska akademien

C. M. Bellman

Med inskriptionen: »Hof Secreteraren C. M. Bellmans skugg portrait giordt af Haëffner.»

Exempel på andra bestånd

K. Svea Artilleriregemente, Linköping

Thomas Byström

1772–1839, kompositör.

M. Cronstedt, Kil, Värmdö

Müller, Carl Fredrik

Enligt NM är silhuetten gjord av Margareta Hedvig Alströmer (1763–1816), målardilettant, medlem av Konstakademien. Hon var dotter till Patrik A. Gifte sig 1781 med N. A. Cronstedt af Fullerö. Silhuetten bör jämföras med KB:s Müllersilhuett. Kan klargöra identifieringen av den senare. Kil-exemplaret är dock betydligt mindre (6,5x5,5)

V. Längstadius sterbhus, Stockholm

Elisabeth Olin

Ungdomsporträtt under namnet Lillström (gift 1760). Silhuett med konstnärlig ram.

Kaflås gård, Västergötland

Malla Silfverstolpe

1782–1861. Två porträtt som ung flicka på 1780-talet. Alla tre har konstnärligt utförda ramar av utländsk modell; den ena försedd med en rad klassiska allegoriska figurer med instrument.

Sammanställning

Under olika arkiv ovan har kunnat redovisa silhuetter av ett hundratal olika personer ur Stockholms gustavianska musikliv (samt några internationella personligheter). Här nedan sker en sammaställning av dessa i bokstavsordning. Siffrorna avser antalet *olika* silhuetter från *samma* schablon. »K» betyder en kopia, d.v.s. reproduktion, av någon originalsilhuett. Under Personne anger »(K)» att samma reproduktion finns i Flodmark 1893.

	MM	KB	Flod- mark	Per- sonne	SSA	NM	NordMus	Helsing- fors	Övriga arkiv
K. F. Adelcrantz								1	
S. Ahlgren			K	(K)					
P. Alströmer								1	
L. S. Augusti	2K			K			1	1	
C. P. E. Bach							1		
Badin						2			
D. Baron							1		
G. Bassi 2	2K		K	2			1		
C. M. Bellman		2						1	4?
J. Berghult	1			K					
Berlin, se Öhrn									
G. J. Berwald								1	
D. G. Björn			K	(K)				1	
J. G. Bonn	2K							1	
M. Bonn	K	K					1		
T. Byström									1
B. Campagnoli								1	
A. F. Cederholm	1								
A. N. Clewberg		1			1			1	
Cleve (kantor)								1	
K. Cleve	1						1		
A. Degerman							1	1	
Didelot							1		
N. Dubois	1							1	
Dutilliet							1		
G. J. Ehrensvärd								1	
C. Envallsson		1	K	(K)			1		
F. M. M. Felix	K	1						1	
N. Flodell	1			K				1	
E. Foug					1		1		
P. Frigel							1		
S. Persson Gahm		1						1	
L. Gallodier		1			1			1	
C. W. Gluck							1		
Goethe						2			
S. Hagman		1							
C. I. Hallman		1						1	
Herder						1			
A. S. Holmstedt								1	
S. Hus 1							1		
J. C. F. Hæffner								1	
Höke						1			
K. K. Karsten								1	
M. S. Karsten								1	
J. H. Kellgren		1						1	1
O. Kexel		K				K	1	1	
Klopstock							1		
K. Knöppel	K	1		K				1	
J. M. Kraus (I)		1		K			1	1	1

	<i>MM</i>	<i>KB</i>	<i>Flodmark</i>	<i>Personne</i>	<i>SSA</i>	<i>NM</i>	<i>NordM</i>	<i>Helsingfors</i>	<i>Övriga arkiv</i>
J. M. Kraus (II)									1
J. Kullenberg								1	
J. S. Lalin						1			
Lessing					1				
A. M. Lenngren		1							
B. Lidner							1		
P. Lindahl	K			K				1	
C. W. Lüdecke		1					1		
J. A. Lüdecke								1	
J. F. Löven								1	
M. L. Marcadet	1		K	(K)				1	
A. M. Milan		1			1			1	
F. Monvel	K			K			1	4	
J. A. Murray								1	
Fru Murray							1	1	
C. Müller	1			2			2		
C. F. Müller		1?						4	1
J. G. Naumann		1			1		1	1	
A. F. Neuman	K		K					1	
K. G. Nordforss				K				1	
E. Olin d.ä. (I)	1	1			2			2	
E. Olin d.ä. (II)								1	1
E. Olin d.y. (I)		1			1				
E. Olin d.y. (II)							1?		
H. Olin	1					1	1		
K. W. Ramler							2		
A. F. Ristell								1	
K. G. Seurling	1			K			K	1	
C. G. Schylander			K	(K)				1	
M. Silfverstolpe									2
G. Slotsberg	1	1			2			1	
S. F. Stading (I)		1							1
S. F. Stading (II)						1			
S. F. Stading (iii)							1		
S. F. Stading (iv)								2	
L. C. Stenberg	1		K	(K)				1	(1) ¹
C. Stenborg	1	1					1	1	
P. Stenborg	4K	1		K				1	
J. P. Stolpe		1					1	1	
Strasser	K								
C. Stridsberg		2					1		
M. C. Strömberg	1								
D. Tellerstedt		1						1	
T. Thorild		K						1	1
D. Trundman	1			K				1	
F. Uttini	2					1	3		
J. Wellander		1						1	
P. Wessberg	3K								
J. Wikmanson		1				1	1	1	
J. F. Wikström							1?		
U. Winblad								1	
J. G. Vogler								1	
J. D. Zander			K				1	1	
F. Zellbell								1	
I. Åberg	2K							1	
S. Åkerberg			K						
M. K. Öhrn			K				1		
N. Örtendahl							1	1	

Det kan tilläggas att ett antal av dessa silhuetter förekommer även i Sohlmans musiklexikons första upplaga (1948–52).

Envallssons silhuett där är samma som i Flodmark 1893, medan Gallodier och Bassi torde vara identiska med KB:s exemplar

Källor och litteratur

Den enda undersökningen av svenska silhuetter gjordes av konstnären Arthur Sjögren under början av seklet och redovisades i en rad artiklar; bl.a. en artikel i Teaterhistorisk årsskrift 1912, artikeln »Silhuetter, 1700-talets fotografier» (*Hela världen*, 1917), boken *Ur anteckningsboken. Konst- och kulturhistoriska anteckningar* (1921) samt en specialutställning 1930. Därvid påpekade han vikten av en systematisk jämförelse mellan bestånden i olika arkiv och bibliotek, en undersökning han dock aldrig kom att göra.

En nyligen utkommen bok om *Svenska silhuettklippare* (Gerlinde Karlsson, 1994) är helt begränsad till vissa typer av silhuettklipp från och med slutet av 1800-talet. Solfrid Söderlinds konstvetenskapliga avhandling *Porträttbruk i Sverige* (1994) tar över huvud taget inte upp silhuetter. Söderlind har dock muntligen kunnat delge mig värdefulla konstvetenskapliga synpunkter i frågan.

Föregångare till Sjögren var C.U. Palm, som utgav »Silhuetter i Nordiska museet», i Nordiska museets *Meddelanden 1895–1896*, vidare C.M. Carlander, med ett litet lexikon *Miniatyrmåleri i Sverige* (1897) som i ett bihang ger upplysningar om vissa silhuettörer, dock inga av de för oss aktuella.

Arvid Stålhane, *En Bellmansbok* (1947) ger vissa försök att klargöra frågan kring Hæffners signerade Bellmanssilhuett.

Beträffande Kraus som silhuettör hänvisar texten till Helmut Brosch, »Quellen zur Biographie von Joseph Martin Kraus» (*Mitteilungen der Internationalen Joseph-Martin-Kraus-Gesellschaft*, Heft 5/6 [1986], s. 1–35. I notiserna förekommer även uppgifter från Irmgard Leux-Henschen, *Joseph Martin Kraus in seinen Briefen*, 1978.

Flitigt förekommande i personnotiserna är även hänvisningar till F.A. Dahlgren, *Anteckningar om Stockholms theatrar*, 1866. Denna är den viktigaste källan beträffande data om personerna liv och verksamhet.

Noter

¹Den finns även ett äldre bestånd av silhuetter från ca 1760. Intressantast är ett par silhuetter som föreställer Bellmans föräldrar från 1760-talet (Wadströmska samlingen; se Sjögren s. 21 f.). På KB finns ett dussintal silhuetter som härrör från detta äldre skede. De är inte aktuella i denna undersökning eftersom där helt saknas musikerporträtt.

²Bland annat har jag redan kunnat konstatera att det i Åbo finns en samling svenska silhuetter.

³Exempel på detta finner man vanligen i privat ägo. Ett ungdomsporträtt av Elisabeth Olin, f. Lillström (gift 1760) i V. Längstadius sterbhus, Stockholm, är ett sådant, liksom ett par porträtt av Malla Silfverstolpe som ung flicka på 1780-talet (Kaflås gård, Västergötland). Alla tre har konstnärligt utförda ramar av troligen utländsk modell; den ena av Mallas silhuettramar är försedd med en rad klassiska allegoriska figurer med instrument.

⁴Se Stålhane 1947, s. 101. Det bör noteras att både Sjögren a.a. och Stålhane omnämner denna silhuett, men att endast Sjögren återger den »rätta» i bild. Stålhane visar helt uppenbart en annan kopia med okänd proveniens.

⁵I båda dessa fall skiljer sig papperet från det vanliga vågräta randningen. Här är istället papperet använt så att randningen blivit lodrät. Samma sak gäller för övrigt de två enda klippta silhuetterna på KB.

⁶Även efter Bellman finns det flera olika silhuetter, vilket vi dock kan bortse ifrån. I ett fall är det endast en ifylld Sergelmedaljong, och ett par andra silhuetter i Wadströmska samlingen som tros föreställa Bellman torde knappast vara samtida (se Sjögren s. 29). Av Elisabeth Olin finns två skilda silhuetter, dock gjorda med ett kvartssekel mellanrum — det första som helt ung (före 1760), den andra som mogen sångerska.

⁷Papper från den holländska firman Honig var mycket spridd i Europa under 1700-talets senare hälft. Märket C & I HONIG förekommer åtminstone 1765. Papper med HONIG & ZOONEN är något yngre. Bertil van Boer har i en artikel om Kraus (i *Mitteilungen Kraus Gesellschaft* 8, 1987) noterat att papper med just dessa märken är vanliga i J. M. Kraus' brevväxling.

⁸Medtagen här är också denna silhuett som återfinns i ett manuskript och därmed varken tillhör sondénska samlingen eller kan ha ingått i någon serie. Men silhuetten är troligen från samma tid (början av 1780-talet) och påminner om de övriga.

⁹Ett 100-tal av dessa är betecknade som gåva av O. Reuterswärd, och ungefär lika många finns införda i ett album inköpt av Arthur Sjögren år 1927. Dessa bilder, de mesta från tämligen obekanta borgerliga Stockholmskretsar, är troligen gjorda av en professionell silhuetör med avancerad utrustning för att utstansning av bilderna (i stället för klipp för hand).

¹⁰Dessa anges vara gjorda av antingen överstelöjtnanten Pehr Södermark eller sonen, sedermera konstnären, Olof Södermark (1790–1848)

¹¹En trolig upphovsman till inskriptionerna är Fredrik Samuel Silverstolpe (1769–1851) som ägnade stort intresse åt Kraus' minne och som också samlade på hans kvarlåtenskap. Även pikturen talar för detta.

¹²Hertig Ferdinand av Braunschweig (1721—92). Levde från 1766 i sitt slott Braunschweig som ivrig gynnare av vetenskap och konst

¹³»Enkedrottn. i Dannemark», »Kon. i Danmark» (Kristian VII, 1749—1808, »Princess i Dannemark», »Pri[ncess i] Dannemark», »Pr[ins] Fredrik i Dannemark» (sedermera Fredrik VI, 1768—1839).

Den närmaste förbindelselänken till dessa personer som jag kan finna är sångaren Karsten, som säsongen 1783–84 gästspelade på Det kongelige i Köpenhamn och även sjöng vid hovet därstädes (f.ö. vistades Karsten även ett år i Berlin, 1788).

¹⁴Någon på NordMus har om detta noterat året »1811?»

¹⁵Troligen Carl Wilhelm J. (1747—72) som genom sitt självmord i Wetzlar, där Goethe lärt känna honom, av fundamental betydelse för romanen om Werthers lidande

¹⁶Enligt K. K. Meinanders personkatalog över samlingen från 1901

¹⁷De flesta silhuetterna i Wadströmska samlingen motsvarar detta kriterium. Troligen finns här en hel del bilder av annan proveniens, men de kan helt avskrivas först efter den närmare granskningen av silhuetterna. Samlingen innehåller t.ex. sannolikt även en rad silhuetter från den Nescheska samlingen, som även finns representerad bland KB:s silhuetter. Bland annat gäller detta en rad krögare och liknande borgare ur Stockholmslivet. Helsingforssamlingen innehåller därtill dels ett äldre skikt silhuetter från ca 1760-talet och dels en rad silhuetter från skilda delar av 1800-talet.

SVENSKT MUSIKHISTORISKT ARKIV

PUBLIKATIONER

BULLETTIN 1-29 (1966-1995). Hela serien nr 1-29 225:-. Innehåll: se Bulletin nr 29

SMA utger årligen **Svensk musikhistorisk bibliografi (SMB)**, tidigare tryckt i Svensk tidskrift för musikforskning, från och med SMB 1990 på eget förslag.

Musik i Sverige

Skrifter utgivna i följlutgåvan av Musikaliska akademiens bibliotek, tidigare av Svenska samfundet för musikforskning och Svenskt musikhistoriskt arkiv. Omfattar dokument, specialstudier och bibliografiska arbeten om svensk musik.

- 1 *Hülphers A A:sson*, Historisk afhandling om musik och instrumenter. W esterås 1773. Faksimilutgåva med inledning av Thorild Lindgren. 1969. Pris 135:-, utgav SMA
- 2 *Ruth, Gustaf*, Katalog över äldre musikalier i Per Brahegymnasiet i Jönköping. 1971. Pris 25:-, utgav SMA
- 3 *Helmer, Axel*, Svensk solosång 1850-1890. 1. En genrehistorisk studie. 1972. 2. Sångförtäckning. 1972. (Mit einer deutschen Zusammenfassung). Pris 150:-, utgav SMA.
- 4 *Leux-Henschen, Irmgard*, Joseph Martin Kraus in seinen Briefen. 1978. Utgav Svenska samfundet för musikforskning/Ed. Reimers
- 5 *Rudén, Jan Olof*, Music in tabature. 1981. Pris 190:-, utgav SMA
- 6 *Henrysson, Harald*, A Jussi Björling Phonography. 2nd Edition, 1993. Reviderad och utökad upplaga). Pris 310:-, utgav SMA.
- 7 *Holm, Anna Lena*, Tematisk förtäckning över J.H. Romans vokalmusik. Stockholm 1994. Pris 350:-, utgav Musikaliska akademiens bibliotek.
- 8 *Gasparini, Francesco*, En uti Harmoni öfvad på Clav-Cymbal (översatt av J.H. Roman, vetenskapligt bearbetat av Kathleen K Hansell, Martin Tegen och Eva Nordenfeldt). Stockholm 1994. Pris 295:-, utgav Musikaliska akademiens bibliotek.
- 9 *Lonnäs, Bonnie & Erling*, Stiftelsen Musikkulturens främjande, Catalogue (Katalog över Stiftelsens musikalier i autograf). Stockholm 1995. Pris 250:-, utgav Musikaliska akademiens bibliotek.

Santliga priser inklusive moms. Vid försändelse tillkommer porto